

Foto: Dino Cetinić

KAKO JE VELA LUKA IZGLEDALA 1836. GODINE?

Maja Šunjić
Obala 1, br. 23
HR-20270 Vela Luka
maja.sunjic11@gmail.com

Primljeno: 20. 8. 2019.

UDK 908(497.5)Vela Luka)

Sažetak: U radu se u osnovnim crtama prikazuje izgled naselja i okolice Vele Luke prema katastru Franje I., uz inicijalnu analizu različitih povijesnih, graditeljskih, demografskih i krajobraznih čimbenika i procesa, na temelju katastarske dokumentacije i literature. Vela Luka je 1836. godine bila već formirano naselje s lučkim pristaništem. Na zapadnim dijelovima današnje općine nalazila su se isključivo šumska prostranstva, na kojima će se tek narednih desetljeća 19. stoljeća „izriti“ karakteristični terasasti tereni s vinogradima. Osim neposrednih promjena u prostoru zapanjuje izrazito velik broj ruševnih građevina u neposrednoj okolini Vele Luke koje se dijelom mogu interpretirati kao napuštena ili čak preostala živuća staništa (stani) pojedinih rodova.

Ključne riječi: Katastar, Habsburška Monarhija, Franjo I., 19. stoljeće, Vela Luka, Blato

Prvi poznati prikaz naselja Vela Luka nalazi se na planovima iz katastra cara Franje I., poznatijeg kao franciskanski katastar. Riječ je o prvoj sustavnoj izmjeri zemljišta koja se na području Istre i Dalmacije provodila sukladno Naredbi o uvođenju stabilnog katastra iz 1817. godine. Izmjera na području Dalmacije je trajala od 1823. do 1838. godine (Slukan-Altić 2003: 13–14; Ipšić 2013: 19–27). Terenski rad na području otoka i kotara Korčula odvijao se tijekom 1835. godine (Slukan-Altić 2003: 24). Područje Vele Luke izmjereno je u sklopu katastarske općine Blato u mjerilu 1:2280. Budući da su originalni katastarski planovi datirani u 1836. godinu, ta je godina odabrana kao referentna. Osim planova sačuvana je pisana dokumentacija s upisnicima čestica zgrada i zemlje, operatom (ekonomskim opisom) i drugim evidencijama (Slukan-Altić 2003: 24). Originalni katastarski planovi bogato su kolorirani. Prikazane su ceste, crkve, kuće, konobe, štale, zemljišne parcele, lokve, izvori vode, cisterne itd. Građevinske čestice su ucrtavane i numerirane crnim tušem. Obojene su crvenom bojom što znači da su zidane u kamenu, a glavno pročelje je naglašeno debljom linijom crne boje. Ruševne kuće su dodatno istočkanne tamnijom nijansom crvene.

Prvi poznati prikaz naselja Vela Luka nalazi se na planovima iz katastra cara Franje I., poznatijeg kao franciskanski katastar. Područje Vele Luke izmjereno je u sklopu katastarske općine Blato u mjerilu 1:2280, i to 1835.-1836.

Zemljišne parcele ucrtavane su crnim tušem i numerirane crvenom bojom. Obojene su ovisno o kulturi: vrtovi su bili tamnozeleni, svijetloružičasta se koristila za vinograde, svijetložuta za oranice, prljavobijela za pašnjake. Crnogorične šume su obojene tamnosivom bojom, a izvori vode (vruje)

i lokve blijedoplavom. Katastarski planovi na kojima je prikazana Vela Luka i šire područje su dosta izbljedjeli, a zbog naknadnih intervencija manje su pregledni te su originalni „slojevi“ slabije čitljivi. Naknadne promjene prilikom kasnijih izmjera unešene su crvenom bojom, a građevine su šrafrirane istom bojom.¹ Zbog ucrtavanja naknadnih intervencija prilikom reambulacije katastra, možemo pratiti promjene u prostoru. U usporedbi s današnjim izgledom, posebno su dramatične i sveobuhvatne promjene u krajoliku zbog privođenja poljoprivrednoj svrsi izvorno velikih šumskih područja. Konfiguracija obale također je doživjela značajnije promjene u centru Vele Luke i Bobovišćima.

Katastarski plan Vele Luke je nastao na samom početku razdoblja kojeg obilježava dugački proces administrativnog i crkvenog osamostaljivanja od Blata te početak gospodarskog prosperiteta. U prilog toj završnoj fazi transformacije iz lučkog pristaništa u naselje govori i činjenica da je Vela Luka 1836. godine imala veći broj kuća za stanovanje nego gospodarskih zgrada što i odgovara mjestu u kojem je živjelo više od 500 ljudi (Maričić 1997: 162–165; Ćosić 2000: 45–51). Stoga se opravdano postavlja pitanje zašto za područje Vele Luke nije formirana posebna katastarska općina ako su je dobila bitno manja mjesta na otoku poput Račišća, Pupnata, Čare ili Lumbarde? Jedino objašnjenje koje se može ponuditi jest da Vela Luka nije smatrana zasebnim naseljem, za razliku od nabrojanih mjesta. Iako je 1828. godine dobila vlastitog glavara, u službenom predmodernom popisu stanovništva iz 1830. godine Vela Luka je iskazana pod Blatom (*Blatta*), a 1854. godine zajedno s Blatom (*Blatta con Valle grande*).² Vjerojatno i to pitanje treba promatrati u sklopu šire priče o odvajanju Vele Luke od Blata.

1 Ovaj opis odnosi se na katastarske planove k. o. Blato te je moguće da su pojedine boje promijenile svoj izvorni ton. Općenito vidjeti: Slukan-Altić 2003: 32 i Ipšić 2013: 26.

2 Kozličić&Bralić 2012: 3–4, 70, 210. Podatke korištene za predmoderne popise i izračune prikupljali su lokalni župnici i upućivali biskupiji koja ih je prosljeđivala kotarskim i okružnim poglavarstvima. Stoga čudi što je u popisu 1854. godine stanovništvo Vele Luke iskazano zajedno s Blatom jer je 1849. osnovana župa Vela Luka. Samo tri godine kasnije, u prvom modernom popisu stanovništva 1857. godine, kojeg su provodili državni službenici, broj stanovnika Vele Luke je po prvi put iskazan zasebno.

U prilog završne faze transformacije iz lučkog pristaništa u naselje govori i činjenica da je Vela Luka 1836. imala veći broj kuća za stanovanje nego gospodarskih zgrada. Opravdano se postavlja pitanje zašto nije formirana posebna katastarska općina.

Šetnja Velom Lukom

U odnosu na današnju uzmorsku konfiguraciju, početkom 19. stoljeća more je ulazilo stotinjak metara dublje u kopno, u prostor Vele Lučice čijim će se nasipavanjem tijekom druge polovice 19. stoljeća formirati Žardin. Obala je 1836. godine bila razvedena nizom molova koji su se pružali od današnjeg Inglezovog mosta do obale Pinskog rata. Većina ucrtanih molova nestala je kasnijim nasipavanjem mora na prostoru današnje Vele rive (k. č. zem. 1–2)³ i Male rive (k. č. zem. 1532–1534), a u prostoru su u znatno većim gabaritima danas ostali vidljivi jedino Inglezov i Tranulov most (k. č. zem. 26 i 3).⁴

Najnaseljeniji dijelovi Vele Luke 1836. godine bile su sjeverne i zapadne padine Mrkog rata, južne padine Pinskog rata, Guvno i Dolac te obalni pojas uz Malu i Velu Lučicu. Slabije su bili naseljeni Knežinski lazi, dok su Kali i Vranac bili sasvim nenaseljeni. I dok se u dnu uvale Kale obrađivalo zemljište, čitav Vranac je bio obrastao šumom s izuzetkom nekoliko manjih vinograda. Na pundi od Vranca prema Zubačoj vali naznačen je križ s oznakom SN (Santo Nicola?, op. MŠ) upravo na mjestu gdje se danas nalazi crkva sv. Nikole, no na planu nije ucrtana građevina, pa nije moguće odrediti je li se ta oznaka odnosi na toponim, križ ili možda kapelicu (poklonac). Na području Vele Luke intenzivnije se

obrađivao predjel Knežinski lazi, kao i polja u blizini: Žuvandolac, Po(l)jica, Njivica, Kruševo, Vrbovica i Zdračevo. Zemljišta na Vrbovici i Kruševu uglavnom su bila pod nasadima vinove loze u kombinaciji s maslinama i vočkama, a manjim dijelom su služila kao oranice za sijanje žitarica. Šume u blizini ovih polja također su bile isparcelirane i u privatnom vlasništvu. No, najintenzivnije se obrađuju zemljišta istočno od samog naselja, na rubnim područjima Blatskog polja. Na predjelima Gudulija, Podančinovo, Zavinčidur, Potoračje, Zmalošćica, Potoci, Zablaće i Vučja jama obrađivao se gotovo svaki komadić zemljišta.

Većina cesta koje su se koristile početkom 19. stoljeća i danas je prepoznatljiva u prostoru jer su zadržale iste trase. Glavna cesta koja je preko Knežinskih laza vodila prema Blatu započinjala je u dnu Vele Lučice (na planu obojana u smeđe). U ekonomskom opisu se ističe da je to jedina cesta koja se održava, dok su sve ostale ceste neuređene ili „u svom izvornom obliku, bez ljudskog djelovanja“ (na planu obojane žutom), iz čega bi se dalo zaključiti da ulice po Veloj Luci tada još uvijek nisu bile *kortelane*. Glavna komunikacija uz obalu Pinskog rata prema Kalima išla je rivom uz more, no paralelno s njom, iza prvog reda kuća, pružala se i gornja cesta. Ona je na početku predjela Kale preuzimala ulogu jedine cestovne komunikacije jer je zajedno sa zadnjim kućama riva tu prestajala.⁵

Najnaseljeniji dijelovi Vele Luke 1836. godine bile su sjeverne i zapadne padine Mrkog rata, južne padine Pinskog rata, Guvno i Dolac te obalni pojas uz Malu i Velu Lučicu.

Na području naselja Vela Luka bile su ispremiješane kuće za stanovanje (*casa d'abitazione*), gospodarski objekti (*casa economica*), štale (*stalla*) i cisterne (*cisterna, pozzo*). Nešto se rjeđe bilježe ruševne kuće (*ruina, muracca*), peći

3 Mol označen č. zem. 1/3 sagrađen je kasnije, a 1836. godine postojao je mol označen brojem č. zem. 1/4 koji je izvorno nosio oznaku 1.

4 Na mjestu Inglezovog mosta, mol je postajao i prije dolaska obitelji Vučetić i bio je u općinskom vlasništvu.

5 Riva se gubi otprilike na poziciji gdje se donedavno nalazila zgrada Sokolana. Neposredno prije toga nalazile su se zadnje kuće.

(forno), kuhinje (*cucina*), magazini (*magazino*) i kuće u izgradnji (*casa in fabrica*). Položaj građevina i orijentacija glavnog pročelja gotovo su bez iznimke prilagođeni konfiguraciji terena i obale. Kuće za stanovanje u tadašnjoj Veloj Luci najvećim su dijelom bile prizemnice s jednom jedinom prostorijom. Prema katastarskoj dokumentaciji, kuće se grade od kamena i maltera. Iako se izriječkom ne navodi, sigurno je bilo i kuća koje su građene u suhozidu. Najčešće se prekrivaju pločama, a vrlo rijetko crijepom. Prozori na kućama uglavnom su bez stakala.⁶ Gotovo sve kuće za stanovanje uz sebe imaju neki popratni objekt gospodarske namjene. U organizaciji prostora osjeća se težnja ka samodostatnosti. Stoga se uz kuće za stanovanje najčešće nalaze konobe, štale i cisterne čime se formiraju manji stambeno-gospodarski sklopovi. Konobe i štale često se nalaze unutar istog objekta u kojem se živi - pod istim krovom, samo na drugom ulazu. No, isto tako se grade kao samostojeći ili izdvojeni objekti. Svi ti objekti povezani su dvorištima (*corte*) ili neuređenim terenima (*incolto*). Često ih dijele isti rodovi/prezimena. Većina ljudi živjela je u vlastitim domovima jer je broj vlasnika kuća otprilike podjednak broju obitelji.⁷ Nema dokaza da su dvorišta tada bila ograđena. Nerijetko je uz njih bio smješten i vrt u kojem je raslo zeleno povrće i voćke. Unutar većih i bogatijih sklopova nalazile su se kuhinje i/ili peći. Kuhinje su bile izdvojeni objekti naslonjeni i, vjerojatno, povezani sa stambenim dijelom. Krušne peći su također bile izdvojene. No, nisu sve stambene kuće imale ni peći niti cisterne. U cijeloj Veloj Luci bilo je tada trinaest peći te samo četiri kuhinje. U ostalim kućama hrana se vjerojatno spremala u istoj prostoriji u kojoj se boravilo i spavalo. U opskrbi vodom ljudi su primarno bili usmjereni na prikupljanje vode u cisternama kojih je zabilježeno 38. Cisterne se ponekad grade uz štale i druge gospodarske objekte, a u nekoliko slučajeva su izvedene kao samostalni objekti. Jedina općinska cisterna nalazila se pored današnjeg Centra za kulturu, no po svemu sudeći nije riječ o klasičnoj cisterni već je tu bio pristup za vodu koja je dolazila

Najintenzivnije se obrađuju zemljišta na rubnim područjima Blatskog polja. Na predjelima Gudulija, Podančinovo, Zavinčidur, Potoračje, Zmalošćica, Potoci, Zablacé i Vučja jama obrađivao se gotovo svaki komadić zemljišta.

iz vruje što potvrđuju i kasniji pisani i slikovni izvori.⁸ Izvori vode (vruje?) su također bili u Dolcu i Kalima. Za razliku od onog u Dolcu, izvor u Kalima je sve do Drugog svjetskog rata bio u upotrebi.⁹

Život na visokoj nozi

Od 115 kuća za stanovanje koliko ih je tada bilo izgrađeno na užem području Vele Luke (bez Bobovišća) samo ih je sedam bilo na kat (*casa d'abitazione ad 1. piano*). Tome broju možemo pribrojiti još jednu kuću na kat koja je tek bila u izgradnji. U tri stambena objekta na kat mogu se prepoznati najranije građevine Vele Luke – kašteli Izmaeli, Kanavelić i Kolović.

U Maloj Lučici u kući za stanovanje na č. br. 257 prepoznamo kaštel Izmaeli sagrađen 1490. godine. Vlasnik kaštela 1836. godine je bio don Petar Joković.¹⁰ Iz povijesnih dokumenata je poznato da je nekretnine Izmaelija kupio dvadesetak godina prije (Maričić 1997: 31, 126). Kaštel je ucrtan kao dvojni objekt: na glavnu zgradu se s dvorišne (istočne) strane nadovezivao manji aneks. Budući da se u opisu navodi da je riječ o kući za stanovanje s kuhinjom, moguće je da se kuhinja nalazila upravo u spomenutom aneksu. To bi odgovaralo onodobnoj tendenciji da se kuhinje radi sprečavanja požara smjeste u izdvojene objekte. Samo su se iznimno nalazile unutar stambenog

6 Ekonomski opis k.o. Blato iz 1844. godine.

7 U katastru su u samom naselju zabilježena 103 različita vlasnika kuća za stanovanje (dovršenih i u izgradnji) od kojih su neki imali i po više kuća u svome vlasništvu. Godine 1827. bilježi se 109 obitelji sa stalnim boravkom (Čosić 2000: 45–51)

8 Piplović 2000: 163; *Vela Luka na putu samosvojnog razvoja* (zbornik radova), fotografija na stranici 16.

9 Prema kazivanju Alda Miroševića.

10 Preko puta zgrade Osnovne škole bivša stambena zgrada u vlasništvu Veljka Jokovića, danas hotel Žuvela.

Obala s molovima uz sjeverne padine Mrkog rata, nešto južnije od današnje Vele rive, s prikazom namjene nekretnina.

Kuće za stanovanje u tadašnjoj Veloj Luci najvećim su dijelom bile prizemnice s jednom jedinom prostorijom. Uz kuće najčešće se nalaze konobe, štale i cisterne čime se formiraju manji stambeno-gospodarski sklopovi.

prostora, obično u gradskim kućama gdje bi se stavljale na zadnji kat (Ipšić 2013: 134). U opisu se spominje da kuća don Jokovića ima vanjske stepenice (*scalla esterna*), no one nisu ucrtane na karti. Moguće je da su se nalazile uz glavno pročelje na sjeveroistoku gdje je vjerojatno i bio ulaz.¹¹ Ispred

tog ulaza je bila neuređena okućnica na kojoj će tek kasnije biti izvedena dogradnja kojom će građevina dobiti današnje, znatno veće, gabarite. Gradnjom proširenja na sjeveru i drugog kata nekadašnji kaštel je „utopljen“ u stambenu kuću Joković (danas hotel Žuvela). Odmah uz kuću (kaštel) bila je prislonjena gospodarska zgrada (konoba ili magazin) don Petra Jokovića (č. br. 256).¹² Na suprotnoj strani, preko puta kaštela, na mjestu gdje se danas nalazi Osnovna škola izgrađena 1911. godine, bila je velika nadzemna cisterna i gospodarska zgrada (baraka). No, škola je jednim dijelom nastala na terenu koji je dobiven nasipavanjem mora.

Iduća katnica s pripadajućim gospodarskim objektom (podrumom) (č. br. 254) nalazila se nešto južnije. Vlasnik je bio Ivan Kolović iz Perasta u Boki kotorskoj, a njegovo je ime naknadno prekriziženo te je upisan Tadija Šantić. Budući da je Tadija upisan nakon očeve smrti, to preuzimanje od Kolovića možemo datirati nakon 1841. kada je umro Vicko Šantić. Nema sumnje da je riječ o kaštelu Kolović-

11 Možda vanjske stube (zapravo sular) prislonjene uz sjeveroistočno pročelje današnje građevine (odmah preko puta škole) nose reminiscenciju na izgled građevine s početka 19. stoljeća. No, sjeverni dio današnje građevine tada nije postojao već je izgrađen naknadno na mjestu okućnice kaštela.

12 Danas slastičarnica „Diana“.

Mala i Vela Lučica s prikazom namjene nekretnina i zemljišta.

Šantić koji je sagrađen još 1520. (Maričić 1997: 31). Kaštel je zauzimao južni dio danas bitno veće građevine. Svojim je glavnim pročeljem gledao na zapad. Nije bilo stepenica koje se danas nalaze uz njeno južno pročelje (preko puta Peškarije). Sjeverni dio današnje zgrade je 1836. bio samo prizemnica u vlasništvu Ivana Kolovića i braće Žuvela (č. br. 255) koja je tek naknadno povezana s kaštelom u jednu građevinu kakvom je poznajemo s najranijih fotografija i danas.

Od 115 kuća za stanovanje koliko ih je tada bilo izgrađeno na užem području Vele Luke (bez Bobovišća) samo ih je sedam bilo na kat.

Pored kaštela Kolović-Šantić nalazila se kuća za stanovanje - prizemnica nasljednika obitelji Giunio (*Giunio eredi*) ispred koje je bio veliki podrum s dvorom.¹³ Riječ je o kući Gabrielli-Giunio koja se spominje kao jedna od najstarijih građevina u Veloj Luci (Maričić 1997: 35). Nasljednici obitelji Giunio ovdje nisu identificirani što je bio slučaj kada su ostavinske rasprave još uvijek trajale, no poznato je da je kuću naslijedila Jerolima Angellini (Gjurašić 2014: 303; Maričić 1997: 35). Iza kuće Giunio, na mjestu današnje Peškarije, nalazio se vrt u vlasništvu Jerolime Angellini, ali je iz upisa očito da je prethodno pripadao obitelji Giunio, pa je moguće da se ona upisala na te nekretnine upravo tijekom 1836-1837. Odmah do kuće Giunio nalazila se katnica u vlasništvu Jakova Žuvela (br. 243).¹⁴ Katastar pokazuje da su se na potezu kojeg danas omeđuju Osnovna škola i Centar za kulturu, 1836. pružale zgrade bogatih i uglednih vlasnika. No, odmah iza tih zgrada nalazile su se mnogobrojne štale, mahom u vlasništvu Ivana Kolovića i obitelji Žuvela. Na mjestu župne crkve sv. Josipa bile su oranice i vrtovi.

Uz današnju Velu rivu nalazile su se dvije kuće na kat. Brojem 79 bila je označena katnica Vicka

Šantića. Odmah uz nju je bio prislonjen kaštel Kanavelić-Nikoničić¹⁵ koji je tada bio u vlasništvu Ivana Petkovića Kovača. Opisan je kao katnica za najam (*casa d'abitazione ad 1. piano in affitto*). Kaštel je očito bio akvizicija čijim se iznajmljivanjem željelo ostvariti dodatne izvore prihoda jer je Ivan Petković Kovač imao još dvije kuće - obje na kat što svakako govori o ekonomskom statusu i značaju te obitelji.

Njegova druga katnica se nalazila na sasvim suprotnoj strani uvale (č. br. 422, danas kuća Tabain pored Zadružnog doma), a treća nešto dalje prema sjeverozapadu (č. br. 426), na mjestu danas još uvijek očuvane obiteljske kuće. Između tih dviju kuća u vlasništvu Petkovića smjestio se daleko najveći stambeno-gospodarski sklop u Veloj Luci površine preko 500 m² u vlasništvu Jerolime Angellini (č. br. 424 i 425). Uključivao je stambenu kuću, gospodarsku zgradu (konobu ili magazin), kuhinju, cisternu i dvije štale. Ispred i iza kuća nalazili su se vrtovi. Na tom se mjestu danas nalazi Zadružni dom.

Lučka pristaništa i gostionice

Nastanak Vele Luke usko je vezan uz trgovinu uvjetovanu povoljnim geografskim i pomorskim položajem uvale. Franciskanski katastar posredno ocrta konture lučkog prostora čiji je promet posvjedočen u dokumentima 18. i 19. stoljeća, a čiju dinamičnost možemo tek evocirati prizorima na razglednicama s početka 20. stoljeća. Osnovni preduvjeti za funkcioniranje bilo koje luke su prostori za pretovar roba i njihovo skladištenje. Stoga razmještaj molova, gospodarskih zgrada i pripadajućih terena ucrtanih na planu iz 1836., promatran kroz prizmu vlasničke strukture, omogućuje identifikaciju pozicija na kojima je funkcionirala *luška* luka. Većina prometa odvijala se na najisturenijem dijelu obale uz Mrki rat (uz današnju Velu rivu).¹⁶ Čitava riva s molovima sve do dna Vele Lučice bila je u privatnom vlasništvu

13 Današnja zgrada PBZ-a.

14 Danas kafić Casablanca.

15 Danas se na mjestu kaštela Kanavelić i kuće Šantić nalazi stambena zgrada s trgovinom Studenac u prizemlju na Obali 3.

16 U tekstu se koristi opisni naziv „obala Mrkog rata“ kako bi se naglasila razlika u uzmorskoj konfiguraciji početkom 19. stoljeća s promjenama koje su nastupile kasnije. Toponim Vela riva nije moguće primijeniti na početak 19. stoljeća, a Vela Lučica ipak ne pokriva južne dijelove toga prostora.

Velolučana, Blačana i Korčulana: F. Kunjašića, J. Miroševića, V. Šantića, J. Arnerija, I. Oreba i F. Žaknića. No, sama Vela Lučica je bila preplitka za pristajanje brodova, te je mogla služiti samo za smještaj skladišta. Prostor za ukrcaj i iskrcaj robe također je moguće razaznati u Maloj Lučici između kaštela Izmaeli i Šantić te nešto sjeverozapadnije na obali Pinskog rata uz stambeno-gospodarske komplekse I. Petkovića i J. Angellini.

Većina prometa odvijala se na najjisturenijem dijelu obale uz Mrki rat (uz današnju Velu rivu).

U katastarskoj dokumentaciji samo se tri građevine izrijekom nazivaju magazini. Nema sumnje da je određeni broj zgrada klasificiranih kao gospodarski objekti (*casa economica*) služio kao skladišni prostor za trgovačku robu. To se prvenstveno odnosi na one gospodarske objekte uz rivu koji se nisu nalazili pored stambenih objekata svojih vlasnika. Možda se u upisniku građevinskih čestica svjesno prikrivala stvarna namjena ovih prostora kako bi se izbjeglo plaćanje većeg poreza?! Spominje se i nekoliko podruma (*cantina*). Nije naznačeno na koji se način u građevinskom pogledu oni razlikuju od običnih skladišta, no zacijelo su služili za čuvanje osjetljivijih namirnica poput vina te usoljene i suhe ribe te mesa koji se izrijekom spominju u prometu luške luke u prvoj polovici 19. stoljeća (Oreb 1997: 38, n. 61). Dio trgovine odvijao se i na otvorenom jer su se uz spomenute gospodarske objekte-skladišta nalazili povećani tereni, a ponekad i štale u kojima je vjerojatno bila smještena živa stoka kojom se trgovalo.

Na ključnim trgovačkim pozicijama „strateški“ su se rasporedile dvije gostionice (*osteria*). U oba slučaja je riječ o stambenim kućama - prizemnicama koje su prenamijenjene u ugostiteljske svrhe. Prva gostionica se nalazila na obali Mrkog rata (č. br. 83, danas kuća Jurković-Vučetić).¹⁷ Vlasnik objekta je bio Ante Rajčić pok. Bože. Vjerojatno je on bio i vlasnik gostionice jer je njegova žena Vica rođ.

Škaričić bila gostioničarka.¹⁸ Gostionica Rajčić zacijelo je pružala kompletnu uslugu u ponudi pića i hrane budući da su imali veliku kuhinju u dvorišnoj zgradi prislonjenoj uz južno pročelje ugostiteljskog prostora. U blizini kuhinje bila je i krušna peć. S prednje strane su bili konoba, podrum i cisterna. Sklop je s dvorišne strane bio zaokružen velikim vrtom. Druga gostionica nalazila se na suprotnoj strani, na početku obale Pinskog rata (č. br. 423, danas kuća Oreb Slavnjak pored Osnovne škole). Uz prizemnicu s prostorom namijenjenim gostima nalazila su se samo dva dvorišta, pa je i ponuda vjerojatno bila ograničena samo na pića. Nije poznato tko je vodio gostionicu, a zgrada je bila u vlasništvu Jure Cetinea (Cetinića), a kasnije Stjepana Kalogjere.

Bobovišća – naselje za sebe

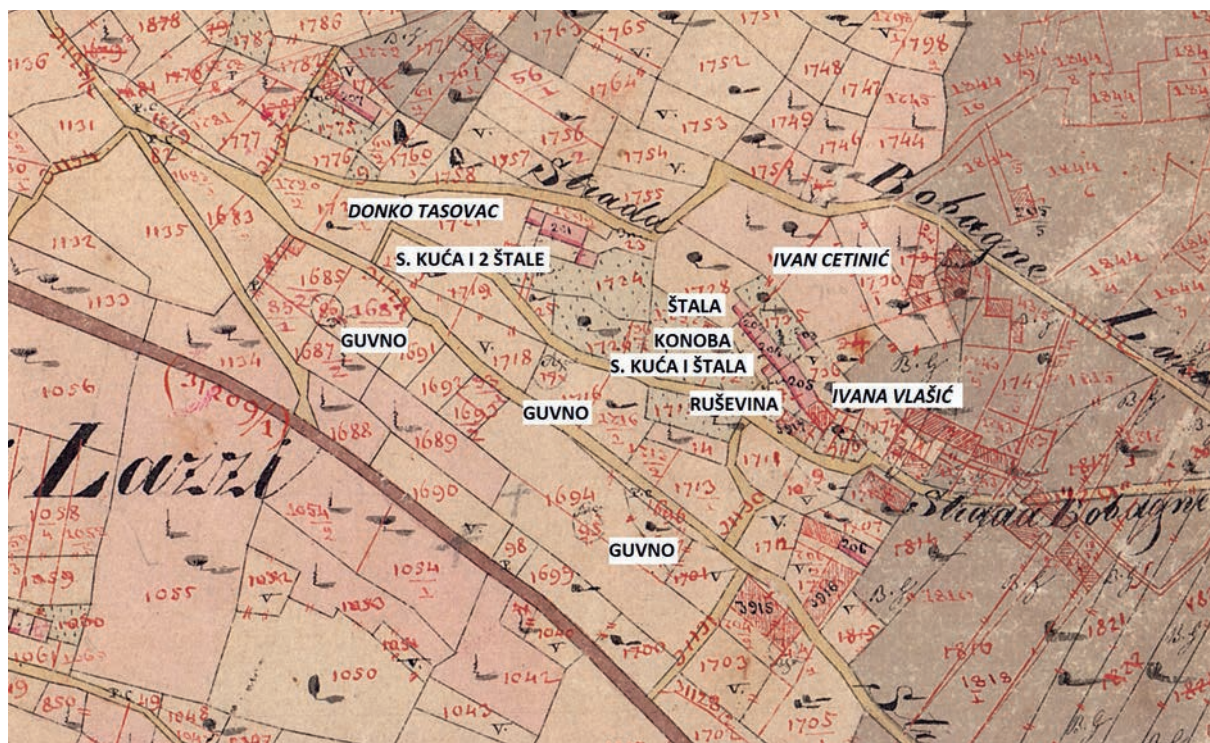
Bobovišća su 1836. godine bila izdvojen predio Vele Luke s nekoliko nizova kuća smještenih na istočnoj strani uvale. Cijeli zaselak je bio organiziran na principu rodovske okupljenosti. U dva sklopa građevina živjeli su rodovi Prizmić¹⁹ i Surjan. U nizu kuća označenih brojem 37 do 46 vlasnici su bili Ivan, Donko i Jure Surjan s nadimcima Trofo, Milizin i Glad. U tom su se kompleksu nalazile kuće za stanovanje, štale i jedna konoba s okućnicama (dvorištima). Nema naznaka da su dvorovi bili ograđeni. Sve su građevine bile prizemnice. Unutar iste građevine jedan je dio bio odijeljen za životinje, drugi namijenjen stanovanju, a treći je bio konoba. Kuće za stanovanje sastojale su se od samo jedne prostorije u kojoj se živjelo i spavalo. Njena se veličina kretala između 40 i 60 m². Neke od tih kuća i danas su očuvane neposredno uz cestu koja vodi prema trajektnom pristaništu.

Kod sklopa Prizmić, smještenog nešto južnije od Surjana, primjetna je nešto drugačija organizacija prostora. Bliže moru su bile sagrađene kuće za stanovanje s gustirnom u vlasništvu Kuzme Prizmića (č. br. 29) i Jure Prizmića (č. br. 31). Obje su bile prizemnice s jednom prostorijom. Odmah iza su se nalazile konobe (č. br. 33-35), dok su dvije

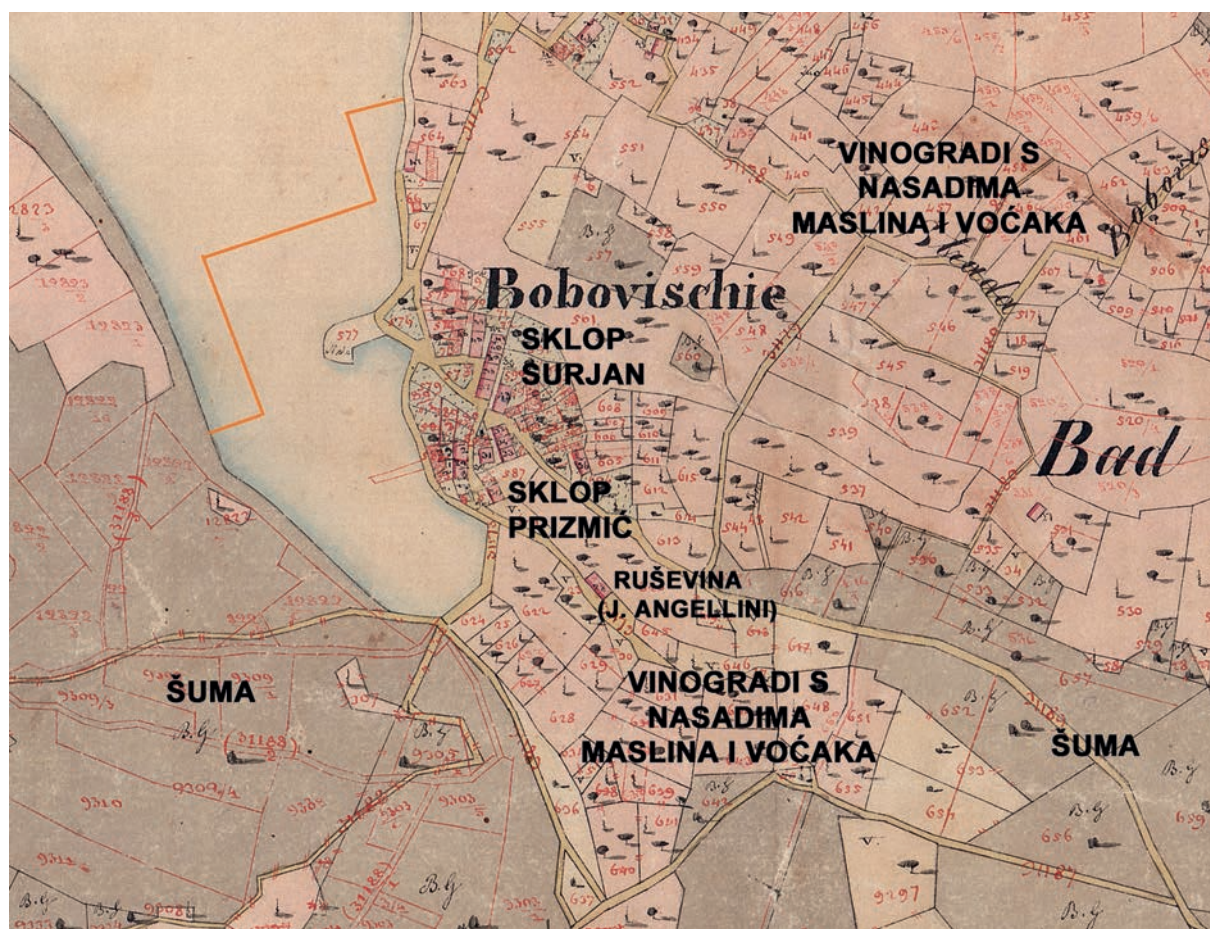
¹⁷ Zapadni aneks te kuće (danas u vlasništvu A. Žuvela) je naknadno dograđen.

¹⁸ Maričić 1993: 41. Gostioničarka Vica Škaričić ud. Antuna Rajčića podrijetlom iz Splita je bila prva osoba pokopana na groblju sv. Roka u Veloj Luci 6. prosinca 1849. godine.

¹⁹ U katastru se ne razlikuju prezimena Prizmić i Prižmić.

Primjer razmještaja stambeno-gospodarskih objekata: sklop Tasovac (č. br. 201) i Cetinić-Vlašić (č. br. 202-205) na predjelu Knežinski laz. Uz građevine su se nalazili vrtovi sa zelenjem i voćkama, te oranice, vinogradi i voćnjaci. Uz glavnu cestu za Blato sa sjeverne strane nalazila su se čak tri guvna. Na mjestu današnjeg predjela Guvno tada nije bilo nijednog guvna.

Uvala Bobovišća. Naselje sa sklopovima Surjan i Prizmić. Uvala je bila oko 130 m dublja i dodatno zaštićena molom (k. č. zem. 577) koji joj je davao izgled mandrača. Drugi mol ucrtan uz kuće Prizmićevih sagrađen je naknadno u drugoj polovici 19. stoljeća. Narančastom linijom je naznačena postojeća uzvorska konfiguracija.

štale bile dalje od stambenih prostora. Sklopovi Surjan i Prizmić bili su okruženi prostranim vrtovima u kojima se sadilo zelenje i voće. Većina kuća iz sklopa Prizmić danas ne postoji jer je na njihovom mjestu sagrađeno brodogradilište Greben.

Bobovišća su 1836. godine bila izdvojen predio Vele Luke s nekoliko nizova kuća smještenih na istočnoj strani uvale. Cijeli zaselak je bio organiziran na principu rodovske okupljenosti. U dva sklopa građevina živjeli su rodovi Prizmić i Surjan.

U odnosu na početak 19. stoljeća Bobovišća su doživjela velike transformacije. Uvala je bila oko 130 m uvučenija i dodatno zaštićena molom (k. č. zem. 577) koji joj je davao izgled mandrača. Duž obale je vodila cesta koja je zatim preko Humića i Pupnja išla na uvalu Gabric(ij)a. Od obale prema Močnom lazju pružao se dolac sa vrlo kvalitetnim zemljištem (prva i druga klasa) na kojem je u drugoj polovici 20. stoljeća sagrađeno brodogradilište Greben. Početkom 19. stoljeća tamo su uglavnom bili vinogradi uz koje su se sadile masline i voćke. Većina parcela bila je u vlasništvu Prizmića i manjim dijelom Telenta. Na tom je predjelu ucrtana ruševina od oko 60 m² u vlasništvu Jerolime Angellini. Nema bližeg opisa ili namjene ove građevine, no budući da je već tada bila u ruševnom stanju svakako je moguće da je najstarija u ovom dijelu Vele Luke.

Zapadni dio uvale Bobovišća je 1836. bio potpuno neizgrađen s manjim obradivim površinama zasađenima vinovom lozom i maslinama. Na padinama Pupnja još uvijek nije bilo ograda ograđenih mejama već je cijeli predio bio pod mladom šumom.²⁰

Između Bobovišća i današnjeg sklopa Vučetić gotovo da nije bilo kuća. Cesta se od Bobovišća prema sjeveru i centru Vele Luke nastavljala istom trasom kojom danas prolazi Ulica 56 (od Ambalaže do hotela Korkyra) kroz kultivirani krajolik u kojem su prevladavali vinogradi, maslinici i voćnjaci koji su se na pojedinim dijelovima pružali sve do mora. Pored današnje Ambalaže nalazile su se dvije stambene kuće: Ivana Surjana Barufe i Marka Vidulića. Uz obalu se jedino nalazilo sanitarno područje (č. br. 52).²¹ Sanitad i carina su bili osnovani upravo 1836. (Ćosić 2000: 52). U ekonomskom opisu navodi se da su u Veloj Luci smješteni upravo zbog veličine i sigurnosti zaljeva. Čini se da je na početku sanitad funkcionirao isključivo na otvorenom jer je ruševina koja se nalazila na tom mjestu tek naknadno dobila novu namjenu.

Promjene u krajoliku tijekom 19. stoljeća

Krajolik koji zatječemo na planu 1836. uvelike se razlikuje od onog kojeg danas poznamo ili je postojao tijekom 20. stoljeća. Gotovo je pa netaknut. Na području kojeg danas obuhvaća općina Vela Luka prevladavale su šume u općinskom vlasništvu. Osobito se to odnosi na područje zapadno od naselja Vela Luka. Uvale u luškom zaljevu te na sjevernim i južnim stranama (*bandama*), odnosno većina predjela između njih, bili su gotovo neobrađeni, uz izuzetak par plodnih polja. Promjene koje su nakon toga uslijedile bile su uvjetovane specifičnim gospodarskim trenutkom: (vinskom konjunkturou) i strelovitim demografskim uzletom. Slikovito rečeno: krčenjem zemljišta, gradnjom meja i formiranjem ograda dolazilo se do površina koje su bile potrebne za uzgoj vinove loze i proizvodnju vina kojeg je tržište tada bilo „žedno“ jer su prvo vinogradi u Italiji, a kasnije i Francuskoj bili zahvaćeni zaraznim bolestima (Mirošević 2000: 116–117). Već se početkom 1840-ih bilježi povećanje uzgoja loze nauštrb proizvodnje žitarica.²² Prve naknadne izmjere, koje su prilikom reambulacije katastra 1870-ih na planove ucrtavane crvenom bojom, pokazuju da su se u kratkom vremenskom razdoblju, kroz svega

21 Danas kuća Jerka Andreisa Stalijara.

22 Ekonomski opis. Taj je proces bio opća pojava u tadašnjoj Dalmaciji.

20 Crvene linije ucrtavane su naknadno.

četdesetak godina, dogodile velike promjene koje će se nastaviti sve do kraja 19. stoljeća. Tada će taj proces transformacije neplodnog tla u obradive površine doseći do svoj vrhunac – u prenesenom, ali i doslovnom značenju jer su se brda „rila“ gotovo do vrha stvarajući jedinstvene terasaste krajolike. Međutim, na kraju 19. i početku 20. stoljeća u podlozi te želje za stvaranjem plodnog tla doslovno iz kamena, više ne leži tržište vina koje sa svih strana zatvara vrata dalmatinskom vinogradarstvu koliko rast stanovništva uvjetovan procesom demografske tranzicije. Naime, tijekom zadnje četvrtine 19. stoljeća ljudski se život produljuje, no i dalje se rađa (i umire) puno djece što dovodi do porasta broja stanovnika (Lazarević&Vekarić 2009: 240; Vekarić&Vranješ-Šoljan 2009: 11, 24, 59). Potrebe su sve veće, a mjesta sve manje, što će u konačnici rezultirati velikim emigracijskim valom u prekoceanske zemlje.

Vala i bande

Proizd i Privala su područja koja su u odnosu na 1836. doživjela najmanje promjena. Na Proizdu su se nalazili pašnjaci i šuma s pet poljskih kućica u općinskom vlasništvu koje su služile kao sklonište za životinje. Velika područja na sjevernoj strani otoka Korčule, od Privale na zapadu do Strmene i Badnjene na istoku, odnosno uvale Plitvine u samom zaljevu, bila su u potpunosti obrasla šumama u općinskom vlasništvu. Obrađivala su se jedino zemljišta na poljima.

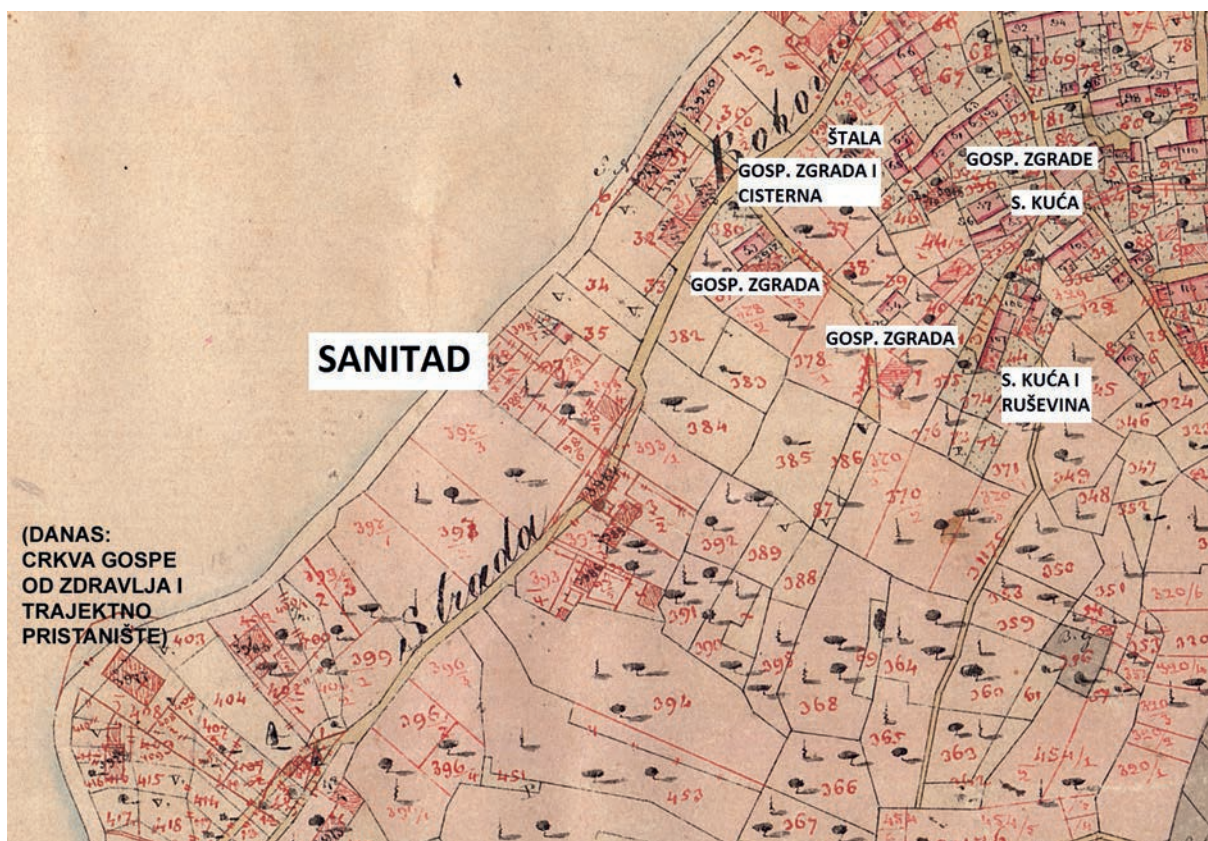
Na primjer, u Gradini, koja je tada označena kao Luka sv. Ivana, jedina građevina je bila crkva sv. Ivana na istoimenom otočiću do kojeg je vodila cesta koja je išla preko Bradata približnom trasom kao i današnja cesta. Otočić je 1836. od kopna bio odijeljen morem, a prolaz između njih je premošten tek 1934., a iza Drugog svjetskog rata nasut (Tabain 2002: 114). Crkva je bila u općinskom vlasništvu. Neobično je što na njenom prikazu nije naznačena polukružna apsida već istočno pročelje završava ravno jer su se u katastru takva obilježja sakralnih građevina redovito naglašavala. Na zapadnom glavnom pročelju crkve ucrtan je dodatak građevini koji se ne pruža cijelom širinom pročelja. Možda se time željela naznačiti nadzemna grobnica prislonjena uz glavno pročelje (Baničević 1998: 39; Fazinić 2000: 21, n.11). Kućišta koja se spominju u

vizitaciji biskupa Dieda s početka 17. stoljeća nisu ucrtana – vjerojatno su već 1836. bila u razini temelja. Na otočiću nije bilo nijedne obradive površine. Očito su zemljišta tada sasvim zapuštena budući da je početkom 17. stoljeća bilo nešto maslina i badema, a još ranije se uzgajala vinova loza (Baničević 1998: 39). Na obližnjem Gubeši nije bilo nijedne građevine niti obradive površine. U dnu uvale Gradina (Luka sv. Ivana) naznačena je jedna kućica za koju se ne zna čemu je služila budući da nije zabilježena u upisniku čestica zgrada. Pretpostavljam da je riječ o ribarskoj kućici ili skloništu jer do nje ne vodi cesta, a uokolo nije bilo obradivih površina da bi ju se moglo okvalificirati kao poljsku kućicu.

Velika područja na sjevernoj strani otoka Korčule, od Privale na zapadu do Strmene i Badnjene na istoku, odnosno uvale Plitvine u samom zaljevu, bila su u potpunosti obrasla šumama u općinskom vlasništvu. Obrađivala su se jedino zemljišta na poljima.

Ni u obližnjim uvalama Tudorovica i Mikulina luka nije bilo ničega osim šume. Jedina obradiva zemljišta na ovom dijelu nalazila su se na polju Bradat u čijem je središtu ucrtana lokva. Većina tamošnjih parcela označene su kao oranice na kojima su se sijale žitarice, no zemlja je bila loše kvalitete (četvrta klasa), a na dijelu parcela sasvim osiromašena zbog čega je označena terminom *vegro* (na karti oznaka V. ili Veg.) (Ipšić 2013: 74).

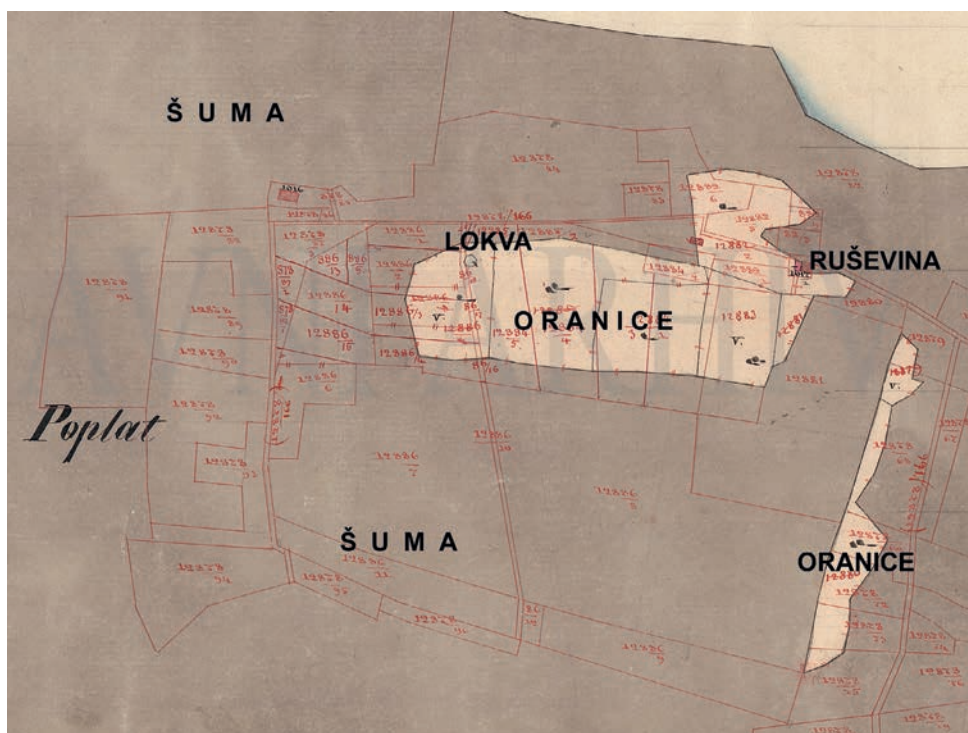
Južnom stranom luškog zaljeva dominirali su prostrani brdski predjeli pod šumom (Hum, Greben, Kalinski greben), dok je obradivih površina bilo vrlo malo. Jedina znatnija poljoprivredna površina s oranicama nalazila se u Potirni. Manje obradive površine bile su na predjelima Zvirinski dolac, Poplat i Kalina. U Poplatu su se u neposrednoj blizini lokve nalazile oranice slabe kvalitete, površine oko 1,8 ha. Kuća (ruševina) na č. br. 1017 nalazi se na mjestu

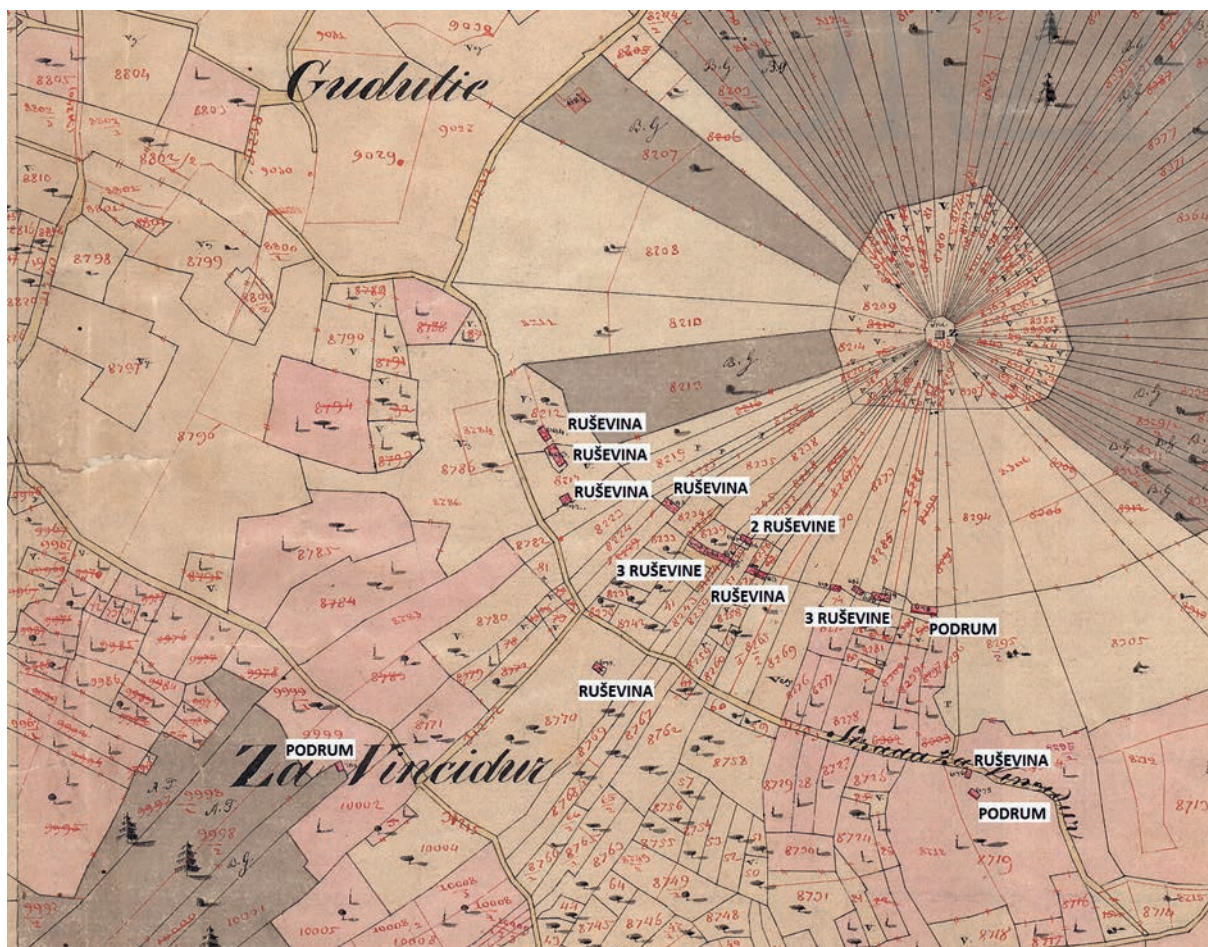
Položaj sanitada (č. br. 52) između vinograda, maslinika i voćnjaka koji su se na pojedinim dijelovima pružali sve do mora. U dnu je označena pozicija crkve Gospe od Zdravlja sagrađene 1886. godine (naknadno ucrtana i šrafirana crvenom bojom) i trajektnog pristaništa. Gore desno su dvije gospodarske zgrade - konobe ili magazina Marina Petkovića Borčića (č. br. 53 i 54), štala Jerka Oreba (č. br. 64), gospodarska zgrada - konoba ili magazin i cisterna Vicka Andreisa (č. br. 65). Kuća na č. br. 58 je bila ruševna, dok je niz objekata u nastavku (č. br. 59 - 62) imao gospodarsku namjenu. Kuća na č. br. 57 u vlasništvu Kuzme Oreba i kuća na č. br. 107 u vlasništvu Petra Dragojevića su bile namijenjene stanovanju.

Crkva sv. Ivana u Gradini

Poplat. Pored lokve su oranice i ruševina na mjestu rimske ville rustice. Na obližnjoj, manjoj površini također su bile oranice. Siva boja oko ovih obradivih površina označava crnogoričnu šumu. Sve čestice ucrtavane crvenom bojom na sivoj podlozi nastale su naknadno.

Skupina građevina položenih prema konfiguraciji terena uz južne obronke Ančinova na predjelu Zavincidur. Nekoliko objekata je služilo kao podrum dok su svi ostali bili u ruševnom stanju.

rimske *ville rustice*. Sva zemljišta i građevine su bile u općinskom vlasništvu. Parcele iscrtane crvenom bojom koje se vide na planu nisu postojale 1836., već su unesene nakadno, prilikom reambulacije. Na Kalini se obrađivala oranica nešto veća od pola hektara smještena uz izvor vode.

U šumskom krajoliku se izdvaja uvala Triporte s ribarskim naseljem i crkvom sv. Petra. Crkva je ucrtana kao kvadratna građevina s dvorišnim dijelom nad kojim se nalazio trijem što je naznačeno u opisu građevine: *Chiesa sotto il titolo di St. Pietro con piazza*. Bila je u općinskom vlasništvu što ne ide u prilog pretpostavci da je riječ o kapelici obitelji Tulić (Maričić 1997: 72). Na obje strane uvale, uzduž obale, poredali su se magazini (*magazino*) s okućnicama od kojih su dva bila u gradnji (č. br. 1006 i 1011). Jedna kućica od 15 m² (č. br. 1010) je bila ruševna. Ona je imala najveću okućnicu koja je prelazila u mali mol. Do uvale nije bilo ceste pa su magazini zasigurno služili kao ribarske kuće. Još se u 17. stoljeću spominje „kućica za potrebe mreže“ čiju je izgradnju na općinskom zemljištu planirao Franko Tulić, a jednu je već imao Nikola Matusko (Maričić 1997: 69, 88; Fazinić 2000: 25, n. 20). Tulići se ne spominju 1836., a tadašnji vlasnici kućica su bili: Jerolim Mirošević, Kuzma Boroje, Franko Kunjašić, Ivan Petković Kovač, Ante Petković Borčić *Santo* (Svetac), Mate Bosnić, Ivan Oreb, Franko Žaknić i Vicko Andreis. Pojedini objekti (osobito dva u izgradnji) dosegali su i do 80 m² što svakako nadilazi prostor koji je potreban za pohranu mreža i alata, te stoga treba uzeti u obzir mogućnost da se u navedenim prostorima prerađivala (solila) ulovljena riba.

Ruševine starijeg života

Za razliku od luškog zaljeva, područja istočno od naselja Vela Luka početkom 19. stoljeća vrlo su se intenzivno obrađivala. Riječ je o rubnim zapadnim dijelovima Blatskog polja, odnosno njegovim produžecima: Potoračje, Gudulija, Zablaće, Potoci, Zavinčidur, Podančinovo i dr. na kojima su se uglavnom nalazile oranice i vinogradi, povremeno prošarani maslinama i voćkama. Uopće nema maslinika. Najniže kote Blatskog polja, na planu nazvanog samo Blato (*Blatto*), nisu se obrađivale niti je zemljište bilo isparcelirano jer je tada još uvijek bilo periodičko jezero. Naravno, obrađivala su

Područja istočno od naselja Vela Luka vrlo su se intenzivno obrađivala. Riječ je o produžecima Blatskog polja: Potoračje, Gudulija, Zablaće, Potoci, Zavinčidur, Podančinovo... na kojima su se uglavnom nalazile oranice i vinogradi. Uopće nema maslinika.

se sva okolna polja: Vrbovica (s Njivicom), Kruševo, Zdračevo, Velika Rasohatica, Mališćica.

Upravo se na svim ovim predjelima bilježi izuzetno veliki broj građevinskih objekata. Ima dosta zaklona (skloništa) za životinje (*stalla/casa di ricovero*), nešto gospodarskih objekata - konoba i podruma te stambenih kuća. No, ono što posebno upada u oči je izuzetno velik broj ruševina. Trećina svih građevina na području današnje općine Vela Luka 1836. bila je u ruševnom stanju. Za usporedbu, na Pelješcu u k. o. Orebić udio ruševina iste te godine iznosio je 5 %, a u k. o. Podgorje 16 % (Ipšić 2013: 122). Najveći broj ruševina u Veloj Luci nalazio se upravo na spomenutom području istočno od samog naselja. Postavlja se pitanje zbog čega 1830-ih godine zatječemo toliko veliki broj ruševina ako se zemlja uz njih i dalje jednako obrađuje, a potrebe za obradivim zemljištem se ne smanjuju, nego, upravo suprotno, postaju sve veće. U kojem trenutku i zbog čega su postale nepotrebne? Uglavnom je riječ o građevinama manje površine, u prosjeku oko 30 m², no variraju od 15-ak m² do 80 m². Na pojedinim lokacijama primjetna je njihova zbijenost koja je vezana uz određeni rod (prezime). Neki od tih lokaliteta su već otprilike u predaji poznati kao mjesta (*stani*) na kojima se nekada živjelo. Primjer su: Vlašića glavica, Vrbovica (Musića stani), Boškovi stani, Marinovića dolac itd. Na nekima od tih lokacija tik uz ruševine su bile smještene i malobrojne kuće za stanovanje koje su 1836. još uvijek bile u funkciji.

Na vrhu Vlašića glavice stanovali su Kuzma Vlašić i Ivana (Žuva) Vlašić. Kuća Kuzme Vlašića

od 47 m² sastojala se od stambenog prostora uz kojeg je bila prislonjena peć. No, Žuva Vlašić živjela je u kućici 15 m² koja je više podsjećala na poljsku kućicu te je okarakterizirana kao zaklon (*casa di ricovero*). Oboje su bili vlasnici konoba i još par ruševnih objekata (č. br. 572–589).

Istočnije od kuća Vlašić nalazile su se još dvije skupine okupljenih kuća. Svi objekti su bili napušteni. Ruševine su imale vlasnike različitih prezimena. U prvoj grupi ruševina vlasnici su bili: Žuvela, Marinović i Žaknić (č. br. 593–598), a u drugoj: Žuvela, Baćac, Farčić i Hudulin (č. br. 600–611).

Na Potoračju su se također nalazile dvije skupine ruševnih kuća. Zapadnije od Vlašića glavice (sjeveroistočno od današnje kapelice Gospe Lurdske) bile su ruševne kuće povezane dvorištem koje su pripadale Marku, Ivanu i Jakovu Cetiniću (č. br. 540–549), a imali su još nekoliko objekata raštrkanih prema Vlašića glavici. Uz sjeverni dio polja Potoračje na obroncima brda Torac nalazile su se ruševne kuće (č. br. 525–534) koje su pripadale vlasnicima iz roda Žuvela.

Trećina svih građevina na području današnje općine Vela Luka 1836. godine bila je u ruševnom stanju. Najveći broj ruševina u Veloj Luci nalazio se upravo na području istočno od samog naselja.

Na predjelu Zavinčidur također se nalazila skupina građevina položenih prema konfiguraciji terena uz jugozapadne obronke brda Ančinovo (č. br. 678–694). Nekoliko objekata je služilo kao podrum dok su sve ostale bile u ruševnom stanju. Kuće nisu bile okupljene po rodovskom principu već su bile u vlasništvu imućnijih posjednika (Arneri, Mirošević, don Petar Joković - vjerojatno prethodno Izmaeli, Tulić, Fabizza, Anić i dr.). Svakako je riječ o objektima koje su ti vlasnici prethodno davali u zakup, a ostali su napušteni. Ne znamo tko su bili njihovi korisnici. Uz zadržku možemo tek pretpostaviti da su u

ruševinama nekada živjeli zakupci ili koloni koji su obrađivali zemlju veleposjednika.²³ No, moguće je da je riječ o isključivo propalim gospodarskim objektima jer se na širem području susreće jako puno podruma.

Nedaleko od tih kuća, na predjelu Boškovi stani uz zajedničko dvorište/ulicu su bile zbijene kuće u vlasništvu roda Dragojević (č. br. 749–764). Donko, Franko i Kuzma Dragojević su bili vlasnici triju kuća za stanovanje od kojih je svaka imala oko 30 m². Iako se ničim nisu razlikovale od potleušica za zaklon, u tim se kućama bez sumnje živjelo jer inače ne bi bile tako označene. Sva trojica vlasnika istodobno su imali kuće za stanovanje i popratne objekte u Veloj Luci. Ostale pripadnike roda Dragojević koji su bili vlasnici objekata na Boškovim stanima, mahom ruševina, više tamo ne zatječemo. Oni žive u Veloj Luci. To vjerojatno znači da su se pojedine obitelji roda Dragojević već odavno odselile u Velu Luku, dok su druge možda bile podijeljene.

Tragove nekadašnjeg života naslućujemo i uz polje Vrbovica na predjelu Musića stani. Uz sjeverne obronke polja nalazio se niz kuća u vlasništvu Marka, Franka i Ante Šeparovića (č. br. 468–475). Godine 1836. gotovo su sve bile u ruševnom stanju, uz izuzetak par štala - zaklona za životinje. Najveća ruševina (br. 468) imala je čak 72 m². Pored kuća se nalazila krušna peć. Iako je tada bila van funkcije (ruševna), ona nedvojbeno upućuje da se na tom mjestu nekada stanovalo.

Nešto južnije, 1836. još se uvijek živjelo - na osami predjela Torac kuću za stanovanje sa štalom i dvorom (č. br. 518) imao je Petar Padovan. Ima još primjera stanovanja na osami. Na predjelu Marinovića dolac nalazilo se imanje Kuzme Marinovića: kuća za stanovanje, konoba i podrum (č. br. 739–741), a na Mališćici je zabilježena kuća za stanovanje (č. br. 799) nasljednika Baćac.²⁴

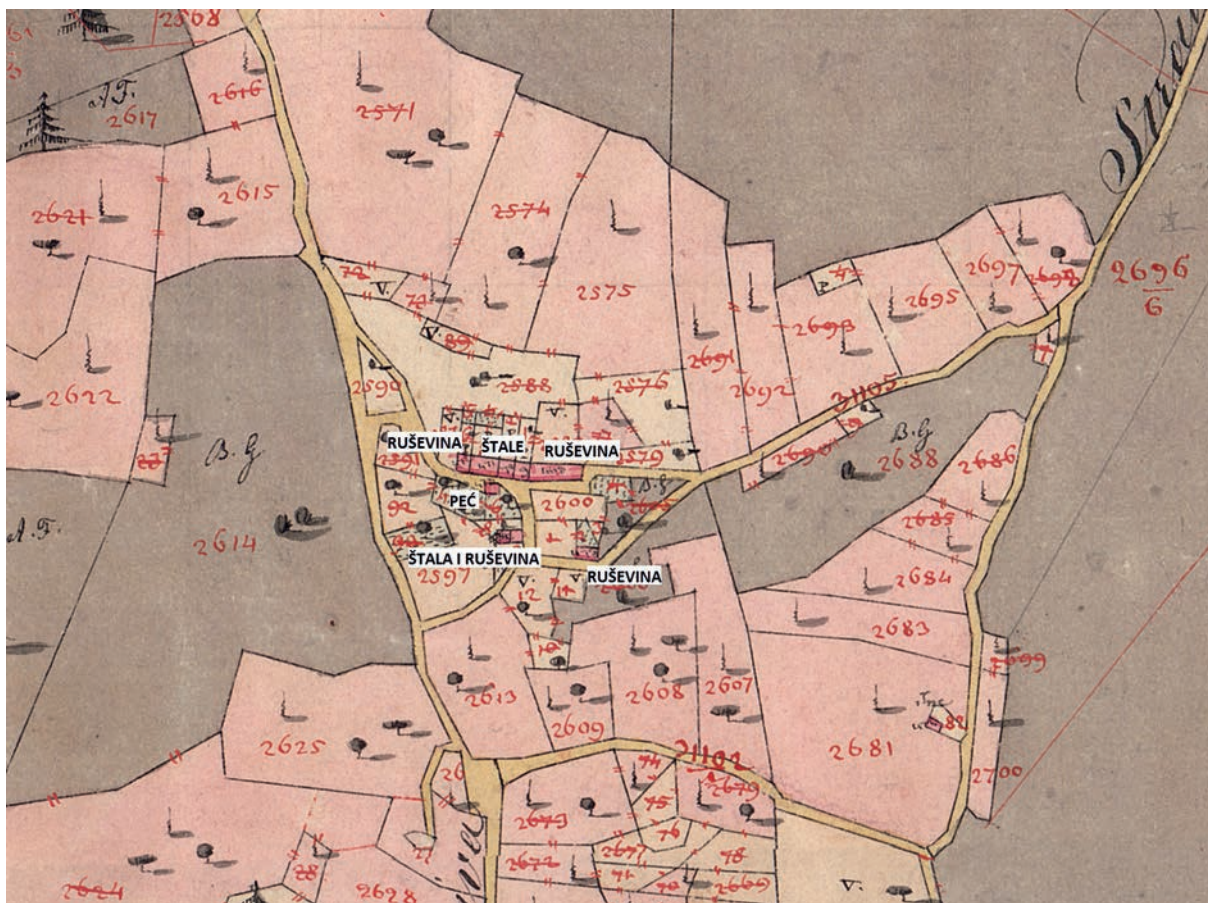
²³ Na primjer, kod roda Barčot sačuvana je predaja da su živjeli na predjelu Gudulija na imanjima Izmaelija, a nakon što su ta imanja prešla u vlasništvo Jokovića, morali su odseliti (Maričić 1997: 177). Budući da na samoj Guduliji nema toliko objekata niti onih u vlasništvu don Petra Jokovića (iako je uvijek moguće da ih je u međuvremenu prodao), možda tu predaju prije treba vezati za Podančinovo ili još izglednije uz obližnje Boškove stane gdje su 1836. četiri ruševne zgrade (č. br. 777–780), od kojih jedna od čak 50 m², bile u vlasništvu don Petra Jokovića.

²⁴ Čini se da je taj objekt već tada prešao u općinsko vlasništvo. Treba napomenuti da su u zaseocima Šimunović i Borčić u Potirni 1836. živjeli Vicko Šimunović i Ante Petković Borčić.

Boškovi stani. Uz zajedničko dvorište su zbijene kuće u vlasništvu Dragojevića. Još se uvijek živjelo u tri kuće (č. br. 749-751). Preostale građevine su bile ruševne ili su služile kao podrumi. Istočnije od ceste obojene u žuto su bili ruševni objekti u vlasništvu don Petra Jokovića (č. br. 777-780)

Musića stani u Vrbovici. Niz kuća u vlasništvu Marka, Franka i Ante Šeparovića (č. br. 468-475).

Digitalni ortofoto snimak Vele Luke. Žutom bojom su naznačene granice naseljenog područja 1836. godine. Bijelom bojom je označen položaj pojedinih skupina ruševina i stambenih objekata u okolici Vele Luke.

Katastar nepobitno pokazuje da se 1830-ih na izdvojenim lokacijama u okolici Vele Luke još uvijek živjelo. U tom se trenutku zatječu posljednji znakovi nekadašnjeg života koji se vjerojatno tijekom 18. stoljeća prelijevao prema Veloj Luci.

Katastar nepobitno pokazuje da se 1830-ih na izdvojenim lokacijama u okolici Vele Luke još uvijek živjelo. U tom se trenutku zatječu posljednji znakovi nekadašnjeg života koji se vjerojatno tijekom 18.

stoljeća prelijevao prema Veloj Luci. Takav model najbolje ocrtavaju Boškovi stani i Vlašića glavica gdje proces preseljenja „hvatamo“ na licu mjesta: tada su to bili polunapušteni zaseoci. Određene lokacije su očito bile recentnije napuštene jer se na njima još uvijek razaznaju tragovi stanovanja (npr. srušena peć na Vrbovici). Iako raspolažemo sa samo nekoliko primjera stanovanja u okolici, oni pokazuju raznolikost. Živi se u kućama koje okupljaju pojedine rodove i tvore gotovo pa manje zaseoke (Dragojević, Vlašić). S druge strane, neka kućanstva funkcioniraju sasvim izdvojena od ostalih (npr. Padovan i Marinović).

Pitanje je što je s ostalim mnogobrojnim ruševnim građevinama, prvenstveno onima gdje više nemamo dokaza ranijeg stanovanja? Očito je

da veličina i izgled kuća uopće nisu presudni za determinaciju stambenog prostora. Neki se domovi nisu nimalo razlikovali od poljskih kućica ili štala (zaklona). Stoga je sasvim opravdano pretpostaviti da barem dio ruševnih objekata na širem području Vele Luke predstavlja nekadašnje kuće za stanovanje koje su njihovi vlasnici preseljenjem u Velu Luku napustili. U tom kontekstu prvenstveno možemo interpretirati napuštene *stane* Žuvela i Cetinića na Potoračju. Dodatnu potvrdu zahtjevaju predjeli gdje su ruševne kuće zbijene jedna uz drugu, ali bez naznaka rodovske okupljenosti i u vlasništvu veleposjednika (Podančinovo, dvije skupine kuća istočno od Vlašića glavice), kao i objekti koji su raštrkani po okolici.

Inicijalna analiza katastarskog plana ukazuje na potrebu promjene paradigme o „Blaćanima“ koji su se naseljavali u Velu Luku. Pritom treba uvažiti činjenicu da su se pojedini rodovi zaista doselili iz samog Blata, odnosno izvana. No, okolica Vele Luke predstavlja bazen za demografski rast.

Inicijalna analiza katastarskog plana i dokumentacije ukazuje na potrebu promjene paradigme o „Blaćanima“ koji su se naseljavali u Velu Luku, a koju je već naznačio Z. Maričić.²⁵ Pritom treba uvažiti činjenicu da su se pojedini rodovi zaista doselili iz samog Blata, odnosno drugih dijelova otoka Korčule i Dalmacije. No, okolica Vele Luke, a koja je u ranijim razdobljima zapravo bila dalja okolica Blata, predstavlja bazen za demografski rast Vele Luke. Stanovnici te okolice zasigurno su izvorno osjećali pripadnost Blatu kao upravnom i crkvenom središtu, no i izvjesnu zasebnost zbog izdvojenog života na njegovoj periferiji. Luški zaljev

25 Z. Maričić (1997: 104–106) ističe nelogičnosti u Ostojićevim navodima po pitanju mjesta stanovanja određenih rodova koji su imali imovinu u Veloj Luci, pitajući se jesu li živjeli u samom Blatu ili u okolnim predjelima (u okolici Vele Luke) što je po njegovom mišljenju izglednije.

je bez sumnje oduvijek bio dio njihovog životnog prostora. U 18. stoljeću na istočnojadranskom prostoru nestaje opasnost od uskoka, hajduka, Osmanlija što omogućava život neposredno uz more, neometanu plovidbu i lakšu trgovinu. U tom kontekstu treba promatrati sve veći značaj pristaništa i naselja (?) u Veloj Luci. Njegovom rastu, razvoju i identitetu, koji je početkom 19. stoljeća već formiran, demografski su najviše pridonijeli stanovnici spomenutih zaselaka-stana. No, svi procesi koji su se odvijali kroz 18. stoljeće još uvijek nam ostaju nepoznati. Ipak, konstatacija Nikole Ostoića iznesena polovicom 19. stoljeća kako obitelji koje krajem 18. stoljeća žive u Veloj Luci zapravo „imaju prebivalište u Blatu“ (Ostoić 1953: 25) svjesno je anakrona. Ona odražava ustrajanje na percepciji koja je bila aktualna u 17. i možda dijelu 18. stoljeća, no tvrditi takvo nešto za kraj 18. i početak 19. stoljeća prvenstveno govori o nemogućnosti prihvaćanja situacije. Kako drugačije objasniti njegovu izjavu da su prije 1800. godine u Veloj Luci postojala samo tri kaštela, crkva sv. Vinčenca, jedna kuća i magazin (Ostoić 1953: 19), ako ne kao umanjivanje. Katastar pokazuje da je 1836. samo na užem području Vele Luke bilo više od 400 čestica zgrada. Na većini tih čestica uglavnom se nalazilo više objekata. Na istom tom području bilo je već tada četrdesetak ruševnih zgrada. Sasvim je sigurno da nisu sve izvorno imale stambenu namjenu, no toliki broj zgrada nije mogao biti sagrađen niti srušen u svega tridesetak godina.

Izvori

Državni arhiv u Splitu

152. Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju, Katastar Dalmacije - Blato (kotar Korčula)

- Ekonomski opis iz 1844. godine
- Zapisnik čestica zemlje (svesci I – VIII) iz 1837. godine
- Zapisnici čestica zgrada iz 1836. godine
- Originalni planovi iz 1836. godine

Državni arhiv u Dubrovniku, Arhivski sabirni centar Korčula-Lastovo

660. Općina Vela Luka. Katastarski planovi iz 1836. godine

Pismohrana Općine Vela Luka

Web izvori

Geoportal Državne geodetske uprave

Literatura

- Baničević, Božo. „Nekoliko arhivskih podataka koji se odnose na Velu Luku od XIV. do XVIII. st.“. *Luško libro* 6. Zagreb 1998, str. 37–42.

- Ćosić, Stjepan. „Pogled na Velu Luku u prvoj polovici 19. stoljeća“. U: *Vela Luka na putu samosvojnog razvoja*. Vela Luka 2000., str. 43–54.

- Gjurašić, Marija. „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnog katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskom i mjerničkom napatku iz 1820. godine“. *Povijesni prilozi* 46. Zagreb 2014., str. 287–385.

- Fazinić, Alena. „Crkve i kapele u Veloj Luci“. U: *Vela Luka na putu samosvojnog razvoja*. Vela Luka 2000., str. 17–32.

- Ipšić, Irena. *Orebić u 19. stoljeću prema katastru Franje I.* (sv. 1). Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2013.

- Kozličić, Mithad & Bralić, Ante. *Stanovništvo Kraljevine Dalmacije prema službenim izračunima i popisima 1828.-1857. godine*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2012.

- Lazarević, Ivana & Vekarić, Nenad. „Stanovništvo Blata na Korčuli (1870-1880): Početak demografske tranzicije“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47. Zagreb-Dubrovnik 2009., str. 219–242.

- Maričić, Zvonko. „Stanovništvo Vele Luke između 1849. i 1860“. *Luško libro* 1. Zagreb 1993., str. 23-43.

- Maričić, Zvonko. *Vela Luka od 1490. do 1834. Slike iz velolučke prošlosti*. Vela Luka: vlastita naklada, 1997.

- Mirošević, Franko. „Osvrt na gospodarske i društveno-političke prilike u Dalmaciji u vrijeme borbe za političko osamostaljenje Vele Luke od Blata“. U: *Vela Luka na putu samosvojnog razvoja*. Vela Luka 2000., str. 115–130.

- Oreb, Franko. „Vela Luka na putu samosvojnog razvoja od samostalne crkvene župe do samostalne političke općine“. *Luško libro* 5. Zagreb 1997, str. 31–74.

- Ostoić, Nikola. *Vela Luka. Historijsko-topografski prikaz*. Dubrovnik: Ivo Ostoić, 1953.

- Piplović, Stanko. „Javne gradnje u općini Blato tijekom 19. stoljeća“. U: *Vela Luka na putu samosvojnog razvoja*. Vela Luka 2000., str. 143–168.

- Slukan Altić, Mirela. „Povijest stabilnog katastra Dalmacije“. *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 19. Split 2003, str. 7–48.

- Tabain, Veljko. „Vratimo život Gradini – ‘Vali sv. Ivana’“. *Luško libro* 10. Zagreb 2002., str. 114–116.

- Vekarić, Nenad & Vranješ-Šoljan, Božena. „Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47. Zagreb – Dubrovnik 2009., str. 9–62.